

אחשביה באיסור חמץ

משה ביתן

ראשי פרקים:

- א. פתיחה - אכילת חמץ שאינו ראוי למאכל
- ב. סוגיית הגמרא
- ג. מחלוקת הראשונים בדין אחשביה
- ד. ראיות לאיסור אכילת חמץ לא ראוי בפסח
- ה. ראיות להתיר אכילת חמץ לא ראוי בפסח
- ו. התמודדות המתירים לאכול חמץ לא ראוי עם ראיות האוסרים
- ז. התמודדות האוסרים לאכול חמץ לא ראוי עם ראיות המתירים
- ח. סיכום הראיות והדחיות לדין אחשביה
- ט. מציאות בה לכו"ע אין דין אחשביה
- י. דין תרופות מחמץ שאינן ראיות למאכל כלב
- יא. דין תרופות שדרך לקיחתן בבליעה ולא בלעיסה
- יב. גדר חולה ומאכל שנפסל מ"מאכל אדם"
- יג. גדר "חולה" והיחס בין שבת לחמץ
- יד. סיכום

א. פתיחה - אכילת חמץ שאינו ראוי למאכל

התורה אסרה עלינו לאכול וליהנות מחמץ בפסח כלשון התורה "כי כל אכל מִחֻמֶצֶת וּנְכַרְתָּהּ הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מְעַדֵת יִשְׂרָאֵל בְּגֵר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ" (שמות יב) יש לדון מה הדין כשר החמץ שינה את מצבו, סוגיית הדברים נידונה בגמרא בפסחים (כא ב) הסוגייה מבררת האם מותר ליהנות מחמץ חרוך בפסח. מסקנת הגמ' שכיוון שהמאכל נפסל למאכל כלב ויצא מתורת אכילה, אין בו איסור הנאה, ומותר ליהנות ממאכל זה. נשאר לנו לדון האם חמץ חרוך זה מותר אף באכילה, שהרי יצא כבר מתורת מאכל ואם כן אין עליו איסור אכילת חמץ, או שמא יש סברא מיוחדת לחלק בין הנאה מהמאכל שמותרת כשיצא מכלל אוכל, לבין אכילה של החמץ החרוך שנאסרת בכל מצב. הראשונים נחלקו בשאלה זו האוסרים חדשו שכל אכילה תיחשב כאכילת מאכל גמור אותו אסרה התורה והשתמשו בסברה של 'אחשביה' כלומר האוכל מאכל מחשיב אותו ונותן לו הגדרה של מאכל ראוי. במאמר נבאר סברא זו

ונברר את ראיות הראשונים לצדד לאסור אכילת החמץ, נסקור את הדעות החולקות ומביאות ראיה להתיר ולדחות השימוש בסברה זו של 'אחשביה' כדי לאסור האכילה. בעקבות הדברים נברר האם מותר להשתמש בתרופות המכילות חמץ שאינו ראוי למאכל בפסח. נדון האם יש להתייחס לכלל התרופות כ"חדא מחתא" או שמא נחלק בין תרופות הנלעסות ואלו שנבלעות. לבסוף נדון בגדר מאכל שאינו ראוי, ולאיזה חולה הדבר מותר.

ב. סוגיית הגמרא

המשנה בתחילת פרק שני של פסחים (כא, ב) נוקטת שבמהלך ערב פסח, בכל שעה שבה מותר לאכול את החמץ מותר גם להאכיל לבהמות, כמו כן, בשעה זו מותר למכור החמץ לנכרי או ליהנות ממנו באופן שאינו אכילה. הגמרא שואלת: "פשיטא!" כלומר הדבר פשוט שחמץ מותר בהנאה, שהרי שנינו כבר בתחילת המשנה: מאכיל לבהמה (שזו הנאה) ומוכר לנכרי (שגם זו הנאה) ואם כן למה המשנה כותבת וחוזרת עוד פעם על הדין שהחמץ מותר בהנאה בשעה זו? הלא היינו מבינים זאת בעצמנו מהדוגמאות שהיא כבר נתנה. מתרצת הגמ' שהמשנה באה ללמדנו דין נוסף, והוא שחמץ בפסח מותר בהנאה אם חרך החמץ עד שבטל טעמו ומראיתו (שרפו) ובלבד שיעשה זאת קודם זמן איסור אכילת חמץ.¹ נמצא שהתנא בא להשמיענו כדינו של רבא שאומר: "חרכו קודם זמנו מותר בהנאה - אפילו לאחר זמנו" משום שבטל טעמו ומראיתו קודם הפסח. זהו חידוש המשנה במילים "ומותר בהנאתו" ששאם חרך החמץ קודם זמנו הוא מותר בהנאה אף לאחר זמן האיסור. ולא כמו שהיינו עלולים לחשוב שמותר ליהנות מהחמץ רק בזמן ההיתר. בסיכום דברי הגמרא מפורש שחמץ שחרכו קודם זמנו מותר בהנאה אפילו אחר זמנו.

ג. מחלוקת הראשונים בדין אחשביה

בסיכום סוגיית הגמרא התברר שחמץ שאינו ראוי למאכל אדם כגון שנחרך, מותר בהנאה אפילו אחר זמן האיסור. יש לברר מה הדין לגבי אכילת חמץ זה בפסח.

1 כלומר חרך החמץ עד שעה שישית לפי ר' מאיר, ועד שעה רביעית לפי ר' יהודה.

הגמרא לא פרשה האם יהיה מותר לנו לאכול את אותו חמץ שחרכנו קודם הפסח אף לאחר זמנו. אלא הסתפקה הגמרא באומרה שחמץ זה מותר בהנאה, וסתמה בדין האכילה שלו. בשאלה זו נחלקו הראשונים דעת האוסרים שלמרות שהחמץ החרוך מותר בהנאה הוא אסור באכילה, הם נזקקים להסביר החילוק בין הדינים, שהרע לכאורה אם המאכל לא מוגדר חמץ וממילא מותר בהנאה הוא אמור להיות מותר גם באכילה? מסבירים ראשונים אלו את דעתם שאדם שמכניס לפיו חמץ חרוך פועל בהכנסת המאכל לפיו החשבת המאכל לאוכל חשוב, זאת אומרת שברגע שאדם אוכל את אותו חמץ חרוך הוא מחשיב את זה כמאכל אדם, וממילא כיון שבסיס אותו האוכל הוא חמץ, כאשר אדם אוכל את הלחם החרוך נמצא שהוא אוכל חמץ בפסח. ואין אומרים בזה שבטלה דעתו אצל כל אדם, כלומר שלא נתחשב בדעתו כאשר היא עומדת נגד דעת שאר בני אנוש, שהלא מכיוון שאותו אדם אוכל מאכל חרוך זה הוא מחשיב את בדעתו כאוכל, ולכן הדבר אסור עבורו! כך למד רבינו אשר.

המתירים סוברים שלחם חרוך אינו נחשב אוכל כלל וממילא אין באכילתו איסור אכילת חמץ, הם מתבססים על דין הגמרא שנוקטת שהחמץ החרוך מותר בהנאה מכיוון שהגיע למצב שאפילו הכלב לא יכול לאוכלו, ואם אינו חשוב חמץ לגבי איסור הנאה הוא לא חשוב חמץ גם לגבי איסור אכילה, וממילא מותר לאכול את החמץ אף בפסח. לדעתם אכילת החמץ החרוך אינו מחשיב הדבר למאכל כיון שהוא כבר יצא מ"תורת אוכל", ובטלה דעתו אצל כל אדם, כלומר איננו מתחשבים בדעתו לאכול מאכל חרוך זה שהרי כלל בני האדם אינם מחשיבים הדבר החרוך למאכל כלל והאדם אינו מסוגל להכריע בדעתו נגד תפיסת העולם בכגון זה. כדעה זו סובר הר"ן. להלן נסקור את ראיות אחת מהשיטות:

ד. ראיות לאסור אכילת חמץ לא ראוי בפסח

החילוק בין הנאה מחמץ לא ראוי שמותרת בפסח לבין אכילת חמץ לא ראוי אותה אוסרים חלק מהראשונים, זוקקת ראייה. הרא"ש הסובר כן מביא לדבריו מספר ראיות: ראייה ראשונה מדקדוק הלשון של סוגייתנו. המשנה והגמרא מתירים ליהנות מחמץ חרוך בפסח ולא הזכירו כלל היתר לאכול את אותו החמץ. מדוקדק מכך שסברו התנאים והאמוראים שגם חמץ שנפסל מאכילת כלב מותר רק בהנאה אך אסור באכילה מדין אחשביה שכיון שאוכל המאכל מגדיר אותו בדעתו כמאכל חשוב ונמצא שנאסר משום אכילת חמץ.

ראיה נוספת מזכיר הרא"ש מהגמרא בפרק שלישי (מב, א) העוסקת בדין כותח הבבלי, שהוא מאכל שעשוי בעיקר מחלב ופירורי לחם יבש או קמח שעורים, הגמרא מסיקה שמותר להשהות כותח בבלי זה בפסח אך אסור לאוכלו. הרא"ש מבין שהחמץ הנמצא בכותח הבבלי אינו ראוי למאכל כלב, וזו הסיבה שמותר להשהותו בפסח. ואם כן נמצא שלמרות שהחמץ אינו ראוי אף למאכל כלב עדיין אסור לאכול אותו. כלומר למרות שמותר להשהות את הכותח הבבלי מצד שכיון שנפסל מאכילת כלב, שוב אינו מוגדר חמץ. עדין אסור לאכול מאכל זה שמכיון שמכניס אותו לפיו לשם אוכל מחשיב אותו למאכל חשוב ונאסר מדין איסור אכילת חמץ.

ה. ראיות להתיר אכילת חמץ שאינו ראוי בפסח

לשיטה הסוברת שדין אכילת חמץ זהה לדין ההנאה ממנה, וכמו שמותר ליהנות מחמץ שאינו ראוי למאכל כלב, גם מותר גם לאכול אותו בפסח מספר ראיות לשיטתם: ראיתם הראשונה מתבססת על אותה גמרא יסודית של סוגיתנו, כיון שנוקטת הגמרא שחמץ שנחרך קודם זמנו מותר בהנאה אף לאחר זמנו. הסברא הפשוטה מורה שכך הדין גם לגבי אכילת חמץ זה ואין לחלק בדיני חמץ בין הנאה או אכילה, שהלא אם מאכל זה הוא בגדר איסור חמץ, אסור אף ליהנות ממנו. ואם מאכל זה אינו מוגדר חמץ שוב מותר אף לאכול אותו, וכיון שהמשנה והגמ' נוקטות שחמץ חרוך מותר בהנאה, בדין הוא שאפילו באכילה יהיה מותר כיוון שיצא מ"תורת חמץ" עוד לפני שחל איסור חמץ. ואם נשאל מדוע המשנה נקטה לשון "ומותר בהנאתו" ולא "ומותר באכילתו" ניישב שכיוון שאין דרך העולם לאכול חמץ חרוך אין לנקוט מציאות מוזרה ולא מצויה, ועוד שאפילו אם אכל מאכל זה, זה לא נחשב אכילה שהרי בני אדם לא אוכלים מאכל זה, אלא חשוב שנהנה ממנו.

ראיה נוספת לשיטה המתירה לאכול חמץ שאינו ראוי למאכל כלב, מהגמרא בשבועות (כב, ב) הזכירה מקרה של אדם שנדר שלא יאכל, ואכל עפר, ונוקטת שהוא לא עבר על איסור: "אמר רבא שבועה שלא אוכל ואכל עפר פטור". מבואר בגמ' שלמרות שהאדם נדר שלא יאכל כלום, הוא לא נחשב כמי שעבר על נדרו ואכל כאשר אוכל עפר שהרי העפר אינו ראוי למאכל כלב, וממילא אינה חשובה כאכילה. נמצאנו למדים מהגמרא שמי שאוכל דבר שאין בני אדם לאוכלו אינו חשוב כמאכל. ואם כן הוא הדין לנדון דידן כאשר אדם אוכל חמץ חרוך שהוא דבר שאין דרך בני אדם לאוכלו הדבר לא חשוב כאכילה ולא עבר על איסור אכילת

חמץ. הב"ח (אורח חיים סי' תמב) סבר שראיה זו כה חזקה עד שהתקשה בדברי הרא"ש איך יכול לסתור גמ' מפורשת זו ממנה עולה שאין שם אכילה בהכנסת דבר שאינו ראוי למאכל כלב לפיו, ואין זה משנה אם אותו אדם מחשיב את זה כאוכל.

ו. התמודדות המתירים לאכול חמץ לא ראוי עם ראיות האוסרים

הראשונים הסוברים שמותר לאכול חמץ שאינו ראוי למאכל כלב בפסח נאלצים להתמודד עם הראיה מסוגיית כותח הבבלי שדינו שלמרות שהוא מותר בשהייה בפסח הוא אסור באכילה. ולכאורה עולה מכך שחמץ שאינו ראוי למאכל כלב אסור באכילה למרות שמותר בשהייה ובהנאה. דוחה רבינו ניסים ראיה זו ומבאר, שכותח הבבלי הינו חמץ כזה שהוא ראוי למאכל כלב! וזו הסיבה שאסור לאכול אותו, זהרי אסור לאכול חמץ שראוי למאכל כלב. ממילא אין ראייה מכותח הבבלי שאכילת האדם מחשיבה את המוצר לאוכל אף כשאינו ראוי. ולעולם ברגע שחמץ פסול למאכל כלב אין שום בעיה לאכול אותו בפסח, ומה שאסרו לאכול את כותח הבבלי זה בגלל שהחמץ הזה ראוי למאכל כלב,

אמנם נצרך ר"ן לבאר מדוע מותר להשהות כותח הבבלי בביתו בפסח? הלא אם החמץ ראוי למאכל כלב הרי הוא חמץ גמור ואסור גם באיסור בל יראה ובל ימצא ומדוע מותר להשהות אותו בפסח? בשלמא לפי הרא"ש שסובר שכותח הבבלי אינו ראוי למאכל כלב, מובן למה אפשר להשאיר אותו בפסח, אך לפי הר"ן שסובר שכותח הבבלי כן ראוי למאכל כלב, למה מותר להשהותו בפסח? מסביר הר"ן שמותר להשהות אותו בפסח מסיבה מיוחדת, כי יש בו רק מעט מאוד חמץ המעורב בהרבה מאוד דברים אחרים ובמצב כזה לא אסרו להשהות אותו אלא אסרו רק לאכול אותו.

ז. התמודדות האוסרים לאכול חמץ לא ראוי עם ראיות המתירים

המתירים לאכול חמץ לא ראוי הביאו ראיה לדבריהם מכך שהגמרא מתירה ליהנות מחמץ זה, ולכאורה כמו שמותר ליהנות מהחמץ מצד שאין עליו כלל שם חמץ, כך אמור להיות מותר גם לאכול אותו. מבאר הרא"ש שאין להשוות בין ההנאה והאכילה, כיוון שהנהגה מחמץ אנו מחשיב את החמץ שבו לאוכל, אלא לדבר שיש

בו חשיבות הנותנת הנאה אחרת. ולדוגמא מי שצובע בפחם הלחם החרוך, אינו מחשיב החמץ שבו לאוכל אלא לצבע. לעומת זאת כאשר אדם אוכל חמץ חרוך זה, הוא מגדיר החמץ לאכילה, שהרי הוא אוכל אותו.

עוד יש לחלק בין הנאת החמץ לאכילתו שהחשבת ההנאה אינה משמעותית כאכילה, שהרי אדם לא יכניס לפה שלו כל דבר שמציעים לו, אלא רק דבר שעונה לפרמטרים שלו כגון: אוכל בריא, נקי וללא חיידקים וכד'. בשונה מהנאה שלא כל כך משנה לאדם כמה החפץ שאיתו הוא צובע את ביתו או מדליק את נרו יהיה בעל פרטים כאלו או אחרים, וממילא כיון שהסוגיא נקטה שחמץ חרוך מותר בהנאה ולא פרטו הדין כלל לגבי אכילה, משמע שהחמץ החרוך אסור באכילה.

הראשונים שהתירו לאכול חמץ שאינו ראוי בפסח הביאו לדבריהם ראייה מהגמ' בשבועות, הנוקטת שהנשבע שלא יאכל ואכל עפר פטור. מזה יש ללמוד שאכילת דבר שאינו ראוי אינה הופכת אותו למאכל. אפשר לדחות הראייה משם כיון שסוגיא זו עוסקת בדיני נדרים בהם הולכים לפי לשונות בני אדם, ואילו הסוגיא שלנו דנה בדיני חמץ בפסח בהם הדינים מוגדרים לפי הגדרות התורה, נבאר החילוק, בנדרים הולכים לפי לשון בני אדם, כלומר אדם שנשבע ונדר התכוון למה שבני אדם רגילים להתכוון בלשון דיבורם. וממילא כיון שבני אדם לא מגדירים אכילת עפר לאכילה אינו חייב על אכילת העפר. ואילו בחמץ הולכים לפי הגדרות התורה. וממילא החשבת האדם את החמץ החרוך לדבר מאכל מגדירה אותו מחדש לחמץ.

הב"ח הנזכר לעיל, לא קיבל דחיה זו, וסבר שאם אין מגדירים גדר אחשביה בנדון של שבועה שלא יאכל, אין לחדש גדר אחשביה גם בהלכות חמץ. ומכח הקושיא החריפה על שיטת הרא"ש הוא מחדש חידוש, ומצמצם את שיטת הרא"ש: לדבריו רבינו אשר מסכים שאין איסור לאכול חמץ חרוך בפסח, שהרי אין דרך בני האדם לאוכלו ואין משמעות להגדרת הדבר כאוכל על ידי האדם בדיוק כמו שאין ממשות בהגדרת אוכל כאשר אדם אוכל עפר. אמנם סובר הרא"ש שכאשר מערבים החמץ החרוך בתערובת כלשהי הוא כן נאכל בדוחק, ובכגון זה שהמאכל נאכל בדוחק מכח התערות בו עורב ודעתו אינה מתבטלת כתוצאה מדעת שאר בני אדם. נמצא שהב"ח מעמיד אוקימתא בדברי הרא"ש שאסור לאכול חמץ חרוך רק באופן שהוא מעורב עם שאר מאכלים. נמצא שהוא מיישב דברי הרא"ש על ידי כך שמצמצם את דבריו למציאות מסוימת.

ח. סיכום הראיות והדחיות לדין אחשביה

נחלקו הראשונים האם יש איסור לאכול חמץ חרוך בפסח. שורש המחלוקת נובע משאלה יסודית בגדר 'אחשביה' לחמץ. הרא"ש מחדש שכאשר אדם מכניס לפיו דבר מאכל הוא מחשיבו ומגדירו כמאכל אף שאינו ראוי למאכל כלב. הוא הביא לשיטתו ראיה מכותח הבבלי שלמרות שהוא מותר בהשהייה הוא אסור באכילה. הר"ן נחלק עליו וסובר שאין אפשרות שאדם יחשיב דבר למאכל כאשר הוא לא ראוי אף למאכל כלב ומשוקץ ומאוס בעיני כל שאר בני האדם. הוא דוחה את ראית הרא"ש מכותח הבבלי וסובר ששם המאכל ראוי למאכל כלב, והסיבה שמותר להשהות אותו בפסח הוא מסיבה ייחודית מצד שהוא מועט ומעורב במאכלים רבים אחרים. לדברי הר"ן ראיה מהגמרא בשבועות, שם מפורש שהנודר לא לאכול ואכל עפר, פטור. בדחיית הראיה ראינו שני דרכים: האחד משאיר את דעת הרא"ש כפשוטו ומחלק בין גדרי נדרים בהם הולכים אחר לשון בני אדם לגדרי חמץ שהולכים בו אחר לשון הגדרות התורה. והדרך השניה בה הלך הב"ח מחדש ומצמצם את דברי הרא"ש שאסור לאכול חמץ חרוך בפסח רק כאשר הוא מעורב עם מאכלים אחרים כך שאינו בטל ומאוס באופן זה בעיני בני אדם אחרים ורק במציאות זו יש דין אחשביה לאסור אכילת חמץ חרוך בפסח.

ט. מציאות בה לכו"ע אין דין אחשביה

ישנם מצבים ייחודיים בהם האדם יכניס לפיו דבר חמץ לא ראוי, ואף על פי כן יודו כל הראשונים לכך שלא עבר על איסור. רבי ישראל בן פתחיה איסרלין בספרו תרומת הדשן (סי' קכט) מראה לנו כי יש מקום בו אפילו הרא"ש מודה לר"ן. והוא במציאות בה האדם אוכל חמץ חרוך בלי לתת לו חשיבות של אוכל. כלומר כל מה שאסרו הגאונים והרא"ש חמץ שחרכו קודם זמנו באכילה, הוא מסיבה אחת ברורה, שמכיון שברגע שאדם מכניס לפיו חמץ חרוך לשם מאכל כאילו מחשיבו כמאכל, ממילא כבר אינו פסול מאכילת אדם, וכל שכן שאנו פסול מאכילת כלב. מה שאין כן במציאות בה אדם הכניס לפיו חמץ חרוך שלא לשם מאכל חשוב, אלא בדרך אגב או למטרה שונה לחלוטין, שוב לא החשיב החמץ החרוך וגם שיטת הרא"ש תודה לכך שאין בדבר איסור.

תרומת הדשן נשאל האם מותר לכתוב בפסח בדיו שבושל בשכר שעורים, ובסממני הדיו כגון טחינת עפצים² הוא נוקט שמותר לכתוב בקולמוס למרות שיש בו חמץ שאינו ראוי לכלב, ומוכיח דבריו מסוגייתנו מדברי רבא: "חרכו קודם זמנו, מותר בהנאה לאחר זמנו". לאחר מכן ממשיך ומעלה חשש שמא הסופר עלול בהיסח הדעת להכניס הקולמוס לפיו ולאכול מהדיו ואם כן באנו לשאלה חמורה של אכילת חמץ חרוך בפסח.

כותב ה"תרומת הדשן" שלמרות שהוא נוקט כדעת הרא"ש והגאונים שעמו הסוברים שאסור לאכול חמץ חרוך בפסח אין לאסור השימוש בדיו העשוי מחמץ. למרות שסובר שהחשבת האדם את המוצר כאוכל גורם לו חשיבות של אוכל, ואם כן לכאורה אם יכניס הסופר את הדיו לפיו ויאכל אותו הוא עובר על איסור, אין זה נכון ואכילת הסופר את הדיו בהיסח הדעת אינה אסורה. ז"ל תרומת הדשן:

יראה דשרי לכתוב בו... וי"ל דלא צריכינן להחמיר בנ"ד, דנראה דהא דאסרי גאונים דלעיל חמץ שחרכו קודם זמנו באכילה, היינו משום דכיון דמחשבינן ובעי למיכליה לא איפסיל לדידיה מאכילת אדם, וכ"ש מאכילת כלב. וכן משמע בפשיטות לשון אשירי לעיל. אבל במה שנותן הקולמוס בפיו כדי להחזיקה, ואגב זה טועם מן הדיו בלא כוונה לא מחשבינן בהא מידי.

מסביר תרומת הדשן את דבריו בחילוק מפליא! כאשר אדם כותב עם הקולמוס ולפעמים נכנס לו לפה דרך משחק והתרכזות, אין זה אכילה מכוונת אלא רק אכילה דרך אגב, וממילא אין בכך שום החשבה לדיו של הקולמוס כדבר מאכל, ולכן יהיה מותר להשתמש בדיו גם לאחר זמן האיסור. נמצא שגם הרא"ש המחמיר בדיו אחשביה באיסור חמץ, מודה לדברי הר"ן בעניין בו הכנסת החמץ החרוך לפה אינו בצורה של החשבת הדבר למאכל כגון בקולמוס שעשוי מחמץ שחרכו קודם זמנו, ולכן ומותר להשתמש בקולמוס גם לאחר זמנו ואין לחשוש שמא יכניסו בלא משים לפיו כיון שאין בכך כל איסור לכולי עלמא.

2 עפצים הם נגיעים על גבי צמחים, על ידי בישול עפצי עץ במים מקבלים מי עפצים המשמשים להכנת דיו סת"ם.

י. דין תרופות מחמץ שאינן ראויות למאכל כלב

תרופות רבות נעשות ממאכל חמץ שעובר תהליך שפוגם אותו מאכילת אדם, יש לברר האם דין אכילת תרופה שאינה ראויה למאכל כלב זהה לדין אכילת חמץ חרוך, או שמא יש לחלק ביניהם, שהנה יש מקום לומר שאדם שלוקח תרופה אינו מחשיב הדבר למאכל אלא רק לאמצעי להירפא ממחלתו, או שמא כיון שסוף סוף מכניסו לפיו בדרך שאוכלים מאכל יש עליו דין אחשביה והדבר ייאסר לשיטת הרא"ש.

השאגת אריה (סי' עה) מתייחס לנדון זה וז"ל:

והשתא נקטינן דאוכלין שאינן ראויין לאכילה וכן משקין שאינן ראויין לשתייה אף על פי שפטור עליהן ביום הכיפורים איסור' מיהא איכא ואפילו לרפואה בחולה שאין בו סכנה אסור.

לדבריו כל דבר שאדם מכניס לפיו אף אם זה לשם תרופה הוא נותן לו חשיבות של מאכל. וממילא אין לקחת תרופה אף שהיא פסולה מאכילת כלב, שכיוון שאדם נתן לו חשיבות זה נאסר באכילה, כמובן שלחולה שיש בו סכנה הדבר מותר משום פיקוח נפש, אך לחולה שאין בו סכנה אסור לאכול תרופה העשויה מחמץ אף שנפסלה ממאכל כלב.

הרב משה פיינשטיין בספרו אגרות משה חולק על השאגת אריה וסובר שתרופה בפסח מותרת וז"ל:

ובדבר הרפואה שאתה צריך ליקח גם בפסח ואתה חושש אולי יש שם איזה חשש חמץ הנה מכיון שהוא לרפואה הניתוח שעשו באבר פנימי פשוט שצריך ליקח אף אם היה ודאי חמץ ובעצם אף בלא סכנה אין חשש דכבר נבטל קודם הפסח משם אוכל, ואחשביה לא שייך בדבר שלוקח לרפואה דאף דברים מרים ומאוסים נוטלין לרפואה. ולכן אין לך מה לחשוש ותקח הרפואה כפי שאמר לך הרופא והשי"ת יתן שיהיה זה לרפואה.³

הרב פיינשטיין נוקט שהכנסת תרופה לפה אינה מחשיבה אותו כדבר מאכל, הוא מביא לכך ראיה שהרי אנו מוצאים שאנשים לוקחים לשם רפואתם אף דברים מרים

ומאוסים, ואם כן מוכח שלקיחת תרופה אינה מורה על כך שהאדם מחשיבו לדבר מאכל חשוב אלא זוהי פעולה להסרת החולי בלבד ואין להשוות בינה לבין אכילה.

יא. דין תרופות שדרך לקיחתן בבליעה ולא בלעיסה

תרופות רבות נבלעות וכלל לא נלעסות, יש לברר האם מצב זה בו אין דרך אכילת התרופה כדרכם של מאכלים רגילים אלא דרך בליעה משנה את דין צריכת תרופה בפסח כאשר היא עשויה מחמץ שאינו ראוי. למדנו שנחלקו הפוסקים האם מותר לצרוך תרופות חמץ שנפסלו למאכל כלב לדעת הרא"ש האוסר לאכול חמץ שנפסל למאכל כלב מדין אחשביה, האם שייך גדר אחשביה גם בלקיחת תרופות או לא. יש לברר מה הדין לגבי תרופות אשר דרך אכילתן היא בליעה ישירה ללא לעיסה, האם מצב זה בו אין דרך אכילה של לעיסה מוציא את הצריכה הזו מגדר אחשביה של אכילה ויתיר אותו לכולי עלמא? על כך דן הרב שלמה זלמן אוירבך בספרו שו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' יז).

בראשית דבריו של הרב שלמה זלמן הוא נוקט ככלל שאין הבדל בין לעיסה לין בליעה, גם בליעה חשובה כאכילה. שהלא פשוט שאם מישהו ירצה לבלוע חמץ ללא ללעוס אותו – הוא יעבור על איסור מכיוון שגם כך זה נחשב אכילה. הוא ממשיך ומברר שבתרופות רבות ישנם שני מרכיבים שונים לחלוטין מהם מורכבת התרופה, הראשון בא כדי לרפא את האדם, על מנת לחזקו ולהילחם בחיידקים השונים. יש סברא גדולה לומר שהחלק הזה לא חשוב אוכל כלל, שהרי הוא לא נועד להשביע או לתת טעם אלא רק לרפא. אך ביחד עם חלק זה יש מרכיב שני, שמטרתו לתת בתרופה טעם טוב, פעמים שמרכיב זה עשוי מחמץ. שואל על כך הרב, האם עקב המרכיב השני שנמצא בתרופה נאסר את צריכת התרופה לדעת הרא"ש?

הוא נוקט כדבר פשוט שאין בכוחו של ההיתר להתיר את האיסור הכרוך בו, כאשר האיסור דומיננטי, נתן טעם ואף רואים אותו בעין, הרב נותן דוגמא לדבר: אם מישהו לוקח תרופה מרה המותרת ומערב אותה עם יין של עורלה כדי להמתיקה, ברור שלא נאמר שבגלל שיש דבר מותר בתוך איסור העורלה נתיר האיסור! ולכן לכאורה יש לומר שיש סברא ממש גדולה להחמיר גם בעניין התרופה עקב כך והוא גם מחמיר בדבר הזה.

בהמשך דבריו ממשיך הרב שלמה זלמן ומחדד את סברתו בפסקה הראשונה בה הוא אמר שאין הבדל בין לעיסה לבליעה ושניהם נחשבים אכילה. הוא מחלק שבליעה של אוכל נחשבת כאכילה רק כאשר בולעים משהו שרגילים לאכול אותו, שמכיון שלדבר המאכל יש שם אוכל אין זה משנה אם אדם לועסו או בולעו. לעומת זאת כאשר אדם בא ובולע תרופה אין לזה בכלל שם של אכילה! כיון שמתי שאדם מכניס את התרופה לפיו אין זה כלל עניין של אכילה שהרי זה נועד רק לתרופה ולא לשובע או לטעם, ואנן סהדי שאם לא היה חולה לא היה מכניס את זה לפיו מלכתחילה. וכיון שהאדם מתרחק ממושג האכילה ורק בולע אותו ובכלל לא לועס התרופה, נמצא שהוא התרחק ממונן של אכילה בשני פנים, גם מהפן של אופן האכילה: הוא בולע ולא לועס, ומתרחק מאכילה רגילה שנעשית ע"י לעיסה, וגם מהפן השני שהוא בולע את זה על מנת להבריא ולא על מנת לשובע ולאכול. שוב גם לדעת הרא"ש לקיחת תרופה זו תהיה מותרת.

יב. גדר חולה ומאכל שנפסל מ"מאכל אדם"

בהמשך דבריו הרב שלמה זלמן נכנס לברר מה נחשב פסול מאכילת אדם, הוא מדייק שלא כל דבר מוגדר פסול מאכילת אדם, אלא רק דבר שהוא מר מאוד וממש לא ראוי, הוא מביא לכך ראיה מכך שדבר שפסול מאכילת אדם אינו מוגדר כמאכל וממילא אינו נטמא וכן לא מכשיר לקבלת טומאה. ולמרות זאת שונה המשנה ונפסק ברמב"ם (טומאת אוכלים, י ב) שהיוצא מהאון והחוטם, ומי רגלים חשובים כמשקים וכתולדות המים לענין טומאה והכשר לקבל טומאה. וזה למרות שהם מרים במקצת למאכל אדם.

יג. גדר "חולה" והיחס בין שבת לחמץ

כמראה מקום נציין שבהמשך התשובה הרב שלמה זלמן ממשיך לברר מי בדיוק נכלל בגדר חולה לעניין היתר לקיחת תרופה שהיא חמץ שאינו ראוי למאכל. האם ההיתר הוא לכל חולה אף שיש לו רק מחוש קטן שכיון שלוקח את התרופה לשם ריפוי ולא לשם אכילה אין בה גדר אחשביה לחמץ. או שמא ההיתר קיים רק לחולה כזה שנפל למשכב מחמת חולי בכל גופו, שהרי מצינו שחכמים אסרו לקיחת תרופה בשבת משום גזירה שמא ישחק סממנים. והתירו לחולה שאין בו סכנה לקיחת תרופה רק כאשר שנפל למשכב או עם כאבים בכל גופו שגורמים לו להיות מושבת. ולכן דן הרב שלמה זלמן שאולי גם בפסח נתיר לחולה שאין בו סכנה שנפל למשכב

תרופה רק כמו שהתירו לו בשבת. אמנם נוטה לדחות הדמיון בין פסח לשבת ואומר שיש סברא גדולה לחלק ביניהם מכיוון שדווקא בשבת גזרו לא לקחת תרופות שמא ישחוק סממנים, ולכן התירו רק בשביל חולה שנפל.

י.ד. סיכום

סקרנו סוגיית הגמרא הנוקטת להדיא שחמץ שנפסל ממאכל כלב מותר בהנאה, דייקנו שהגמרא לא פירטה מה לגבי דין אכילת החמץ הפגום. ועל כך מנינו מחלוקת הראשונים, המדקדקים שיטתם מהסוגייה עצמה: המתירים שהרי החמץ חרוך. והאוסרים מדין "אחשביה". מחד נראה כי הגמרא בכוונה כתבה דווקא הנאה לדייק שבאכילה הדין שונה כי באכילה יש דין אחשיבה כפי שנוקט הרא"ש, ומאידך גיסא ראינו שיטה שאכילה גם כן תהיה מותרת שהרי הסברא נותנת שדינה זהה לדין הנאה.

מעבר לראיות מהסוגייה עצמה הזכרנו גם את ראייתם מכותח הבבלי הנזכר בפרק שלישי, ביחס לכך פרטנו איך הר"ן דוחה את הראייה, כמו כן ראינו ראייה לכיוון ההפוך משבועות דף כב לגבי אדם שנשבע שלא יאכל כלום ואכל עפר, הזכרנו כיצד הראשונים החולקים דוחים גם את ראייה זו. במהלך הדחיות נוכחנו לדעת שישנה שיטה הסוברת שצריך להבין אחרת את שיטת הרא"ש ולצמצם אותה, לפיה שיטה זו הרא"ש סובר שמדובר רק על דברים המעורבים יחדיו, כך שאינו בטל בדעת כל אדם או מאוס באופן שבטלה דעתו, ורק בצירור זה מתחדש דין אחשביה. עוד הזכרנו במאמר שיש מציאות בה לכו"ע אין דין אחשביה והיא באכילה הבאה דרך אגב ע"י משחק והתעסקות כפי שנזכר בתרומת הדשן.

בהמשך המאמר, עסקנו בדין תרופות שאינן ראויות למאכל, וראינו את שיטת השאגת אריה הסובר שכל דבר שאדם מכניס לפיו אף אם זה לשם תרופה ולמרות שנפסל מאכילת כלב, זה נותן לו חשיבות של מאכל, ואסור לקחתו. הזכרנו את שיטת האגרות משה החולק על השאגת אריה, ולדעתו הכנסת תרופה לפה אינה נחשבת כלל כמאכל, מכיוון שהאדם יכניס לפה תרופה רק על מנת להבריא גם שהוא מר ולא ראוי למאכל. בסוף המאמר דנו לגבי תרופות בבליעה או בלעיסה וראינו את השוני ביניהם לפי הרב שלמה זלמן אוירבעך וכן דקדקנו מה הוא גדר חולה, ומה נחשב דבר שנפסל מאכילת אדם.